

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 64.707.045 у
Національному університеті
цивільного захисту України
доктору психологічних наук,
професору
Олександрю ТИМЧЕНКУ

РЕЦЕНЗІЯ

**члена разової спеціалізованої вченої ради ДФ 64.707.045
у Національному університеті цивільного захисту України
на дисертаційну роботу**

**ПЛАТОНОВА Владислава Максимовича
«ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ
ПРОТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ»,**

**подану до захисту на здобуття
наукового ступеня доктора філософії (PhD)
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія**

Актуальність дисертаційної роботи. Актуальність дисертаційного дослідження здобувача Владислава Платонова не визиває жодного сумніву, тому що Україна сьогодні – найбільш замінована країна світу. З того дня, як в нашу Державу увійшла жорстока війна, такі слова як «боеприпаси», «вибухонебезпечні предмети», «мінна небезпека» стали для кожного українця звичними та зрозумілими. Також, усі – від дитини до дорослого, знають про те, що справою розмінування займаються професіонали – піротехніки.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій згідно із законодавчими та нормативно-правовими актами виконує завдання щодо виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів. Для реалізації завдань з гуманітарного розмінування у ДСНС існує угруповання у

складі 100 піротехнічних відділень штатною чисельністю понад 600 чоловік, які дислокуються у кожному регіоні України.

Щодня піротехніки ДСНС України шукають залишки снарядів, ракет і міни на деокупованих територіях. Для того, щоб розуміти з чим щодня стикаються фахівці ДСНС варто знати, що на сьогодні існує безліч різновидів озброєння і піротехнік має безпомилково оцінити їх розмір, вагу, принцип дії тощо.

Піротехніки ДСНС розмінують щодня близько 50 гектарів землі. Але понад 30 відсотків території України на сьогоднішній день залишаються забрудненими. Інтенсивність забруднень за міжнародними показниками є найвищою з часів Другої світової війни. Це і різномайття пасток, які застосовують російські найманці та піротехніки, і власне кількість пасток для цивільного населення. Під час виконання завдань із гуманітарного розмінування на території України станом на 15 травня 2023 року загинули 20 піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій, ще 67 отримали поранення.

У зв'язку з тим, що Державою планується подальше збільшення особового складу піротехніків, питання професійного психологічного відбору фахівців на службу в піротехнічні підрозділи ДСНС, розробка професіограми і психограми ефективного піротехніка стає дедалі актуальнішим.

Завданнями дослідження, вирішеними в ході досягнення мети дисертаційної роботи здобувача Владислава Платонова, є такі:

1. Шляхом критичного аналізу літературних джерел було розкрито сучасні підходи до професіографічного опису екстремальних видів діяльності.
2. Через розкриття специфічних особливостей професійної діяльності піротехніків ДСНС України встановлено основні вимоги, які висуваються професією до фахівців піротехнічних підрозділів ОРС ЦЗ ДСНС.
3. Вивчено основні професійно-важливі якості, які складають основу психограми фахівця піротехнічних підрозділів ДСНС України.

4. Розроблено та обґрунтовано структуру індивідуально-психологічних якостей, що забезпечують ефективну діяльність фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС.

Об'єктом дисертаційного дослідження здобувача Владислава Платонова є професійна діяльність фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Предметом дисертаційного дослідження здобувача Владислава Платонова є соціально-психологічні та індивідуально-типологічні особливості професійної діяльності фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Актуальність теми дисертаційного дослідження ґрунтується на виконанні постанови КМУ від 10 листопада 2021 року №1207 «Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності», наказу Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 9 січня 2023 року №9/3/5 «Про затвердження Порядку здійснення координації діяльності центру протимінної діяльності, центру гуманітарного розмінування та центру соціально-гуманітарного реагування секретаріатом Національного органу з питань протимінної діяльності», та наказу ДСНС України № 69 від 29 січня 2021 року "Про реалізацію основних заходів з протимінної діяльності у 2021 році та проведення спеціальних вибухових робіт". Також дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України у межах науково-дослідної роботи «Психологія професійного здоров'я працівників сектору безпеки та оборони України» (№ ДР 0120U000003).

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень і висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні. Дисертаційне дослідження є самостійною, логічною за структурою завершеною науковою

роботою. Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження належним чином обгрунтовані та є достатніми за сумою отриманих у дисертації нових наукових положень, які підтверджують успішне виконання наукової і освітньої складових освітньо-наукової програми «Екстремальна та кризова психологія» за спеціальністю 053 «Психологія» та повну відповідність науковому ступеню «доктор філософії».

У процесі роботи використовувались адекватні меті дисертації загальнонаукові і спеціальні методи дослідження теоретичного і емпіричного характеру, а також математично-статистичні методи: t-критерій Стюдента, ф-кутове перетворення Фішера, множинний регресійний аналіз, факторний аналіз.

Проведений теоретичний аналіз достатньої кількості сучасних наукових джерел та досліджень (171 наукове джерело), який утворив собою цілий модульний підхід у вирішенні питання професіографічного аналізу діяльності, дав змогу здобувачу створити опис ідеального кандидата, який може ефективно та успішно виконувати професійні задачі, що висуваються до нього професією піротехніка.

Критичний аналіз рукопису дисертаційного дослідження Владислава Платонова не виявив сумнівних, неоднозначних чи необгрунтованих висновків і тверджень, ознак академічного, чи інших видів плагіату, ознак фальсифікації чи фабрикації даних.

Таким чином, ступінь обгрунтованості й достовірності наукових положень і висновків, отриманих здобувачем Владиславом Платоновим, не викликає сумнівів.

Наукова новізна отриманих результатів. У дисертаційному дослідженні здобувача Владислава Платонова надане наукове обгрунтування професіографічного опису фахівців-піротехників, розроблена математична

модель прогнозу ефективності професійної діяльності фахівців-піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

За результатами критичного аналізу отриманих здобувачем результатів дисертаційного дослідження, визначено такі пункти наукової новізни:

вперше на основі комплексного дослідження здійснено професіографічний опис діяльності фахівців піротехнічних підрозділів оперативно-рятувальна служба цивільного захисту ДСНС та виявлено їх професійно важливі якості; розроблено психограму фахівця-піротехніка Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- *уточнено* психодіагностичний інструментарій для проведення професійного психологічного відбору кандидатів у піротехніки Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

дістали подальшого розвитку: підходи до психологічного супроводу професійної діяльності фахівців екстремального профілю.

Практичне значення отриманих результатів. На основі комплексної оцінки організаційно-правових та індивідуально-психологічних особливостей діяльності фахівців піротехнічних підрозділів здобувач вдосконалив процедури професійно-психологічного відбору кандидатів на посади піротехніків, визначив основні та другорядні індивідуально-психологічні та професійно-важливі якостей, які висуваються до претендентів на навчання та проходження служби за професією «піротехнік ДСНС України». Отримані результати можуть слугувати основою для розробки програм щодо попередження негативного впливу факторів службової діяльності на фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Розроблена психограма фахівця-піротехніка може бути використана відділами кадрів та іншими підрозділами, що займаються відбором працівників на навчання та проходження подальшої служби за професією «фахівець-

піротехнік», закладами вищої освіти, які підпорядковуються Державній службі України з надзвичайних ситуацій при відборі курсантів на навчання.

Результати дослідження впроваджено у процес професійно-психологічного відбору фахівців у Міжрегіональному центрі гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України (акт впровадження від 16 червня 2023 р.), у навчальний процес здобувачів вищої освіти зі спеціальностей «Психологія» та «Цивільний захист» у Національному університеті цивільного захисту України (акт впровадження від 21 червня 2023 р.).

Повнота викладення результатів дисертаційного дослідження в наукових фахових виданнях. Викладений у представлених публікаціях матеріал повною мірою відображає основні результати, отримані особисто Владиславом Платоновим, та обґрунтовує всі наукові положення і висновки роботи, оскільки здобувачем опубліковано 20 наукових праць, в тому числі в 4 наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз.

Усі публікації здобувача викладено у відкритий доступ у цифровий репозиторій Національного університету цивільного захисту України.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалась шляхом доповідей на 16 науково-практичних конференціях, з яких 1 закордонна (Czech Republic).

Таким чином, матеріали дисертаційного дослідження здобувача Владислава Платонова за науковим рівнем і повнотою викладення у друкованих фахових виданнях повністю відповідають чинним вимогам МОН України та пройшли апробацію на конференціях міжнародного рівня в необхідному обсязі (Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197 у чинній редакції від 23.05.2023 р.).

Оцінка змісту дисертаційної роботи та її оформлення. Дисертаційне дослідження здобувача Владислава Платонова є завершеною науковою роботою,

рукопис якої викладено на 206 сторінках друкованого тексту (9,36 авторського аркуша, 366 тисяч друкованих знаків), з яких 155 сторінок основного тексту (7 авторського аркуша). Рукопис дисертації складається з титульного аркуша, анотації на 24 сторінках державною та англійською мовами, змісту на 2 сторінках, переліку умовних позначень, вступу на 9 сторінках, 4 розділів, висновків на 4 сторінках, списку з 171 використаного джерела літератури на 21 сторінці, 5 додатків на 26 сторінках, містить 4 рисунки та 20 таблиць.

Оформлення рукопису дисертації здобувача Владислава Платонова за мовою та стилем викладення, а також за своєю структурою повністю відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р.

Відповідність теми дисертації паспорту спеціальності. Тема та сутність здійснених здобувачем досліджень повністю відповідають Стандарту вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, який затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України № 646 від 20.07.2022 р.

У **вступі** дисертації здобувача Владислава Платонова, що викладений на 9 сторінках, наведено обґрунтування актуальності дисертаційного дослідження, вказано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Наведено формулювання мети, завдання і гіпотези дослідження, викладено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів. Сформульовано об'єкт і предмет дослідження, перелічено методи наукового дослідження, викладено інформацію про особистий внесок здобувача, про апробацію та публікації отриманих нових наукових результатів дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** дисертації здобувача Владислава Платонова **ПРОФЕСІЙ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ»,** який займає 40

сторінок, викладено результати теоретичного аналізу наукових джерел з питань професіографічного аналізу діяльності, в яких висвітлено основні підходи, концепції та положення для визначення професійно-важливих якостей працівника та створення професіограм. Зокрема, надано характеристику сучасного етапу розвитку професіографії, який характеризується новими пошуками в межах визначення особливостей професійних завдань і їх психологічних особливостей. Здобувач визначив наявні актуальні питання в забезпеченні психологічного супроводу професійної діяльності фахівців ДСНС України та виявив проблемні місця в галузі функціонального призначення в інших професіях служби цивільного захисту, зокрема піротехніків. Визначено, що відбір на навчання та проходження служби-фахівцем піротехніком, відповідно до існуючих нормативних документів, виконується на загальних підставах, без урахування особливостей професії. Саме ця особливість, в першу чергу, й обумовлює актуальність даної наукової проблеми.

У другому розділі «ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ», який займає 13 сторінок, містить 1 таблицю, наведено характеристику вибірки, до якої увійшли 130 піротехніків ДСНС з 9 областей України, яких було розподілено в залежності від стажу служби на посаді піротехніка. При проведенні дослідження здобувач використав 10 валідних й надійних психодіагностичних методик для визначення рівня професійно важливих якостей фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України. Математично-статистична обробка отриманих даних проводилась за допомогою математичних критеріїв: t-критерій Стюдента, ф-кутове перетворення Фішера, регресійний аналіз, факторний аналіз. Отримані результати оброблено за допомогою стандартизованого пакету програм IBM® SPSS® Statistics 23.0. Зазначимо, що комплексний та індивідуальний підхід, системність у розумінні індивідуальності людини, систематичне викладення експериментальних та статистичних методів дослідження та пов'язаних із ним безпосередніх проблем

дозволили здобувачу досить ефективно підійти до більш глибокого вивчення питання формування та розвитку професійно важливих якостей фахівців піротехнічних груп, необхідного для виконання ними професійних завдань різної складності.

У третьому розділі «ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ-ПІРОТЕХНІКІВ ДСНС УКРАЇНИ», який займає 29 сторінок, містить 7 таблиць, проаналізовано стандартні операції процедур та нормативно-правового регулювання діяльності, що дало змогу визначити вразливі місця функціонального призначення піротехніка. Доведено, що ефективність виконання завдань за призначенням залежить від професіоналізму та досвіду піротехніка. Показано, що потужними негативними факторами, що впливають на емоційний стан піротехніків, є ситуації вилучення невстановлених вибухонебезпечних предметів, вилучення та знищення вибухонебезпечних предметів великої потужності, вилучення вибухонебезпечних предметів із важкодоступних місць, очищення замінованої території, де встановлені різні типи мін, вилучення та знешкодження невідомого раніше вибухонебезпечного предмету, травмування колег при виконанні завдання або колег із попереднього підрозділу, що виконували розмінування цієї ділянки, швидке ухвалення рішень в умовах дефіциту часу, прийняття рішень самостійно, постійна робота із предметами, що несуть пряму загрозу життю. Розкриття змісту основних стрес-факторів та основних дій фахівців-піротехніків дозволило здобувачу за допомогою методу контент-аналізу виділити емоційні переживання, які притаманні піротехнікам під час роботи, та емоційні стани, які негативно впливають на стан працездатності піротехніка. Для цього здобувач використав фото- та відеоматеріали діяльності піротехніків ДСНС. Показано динаміку плинності кадрів фахівців-піротехніків ДСНС України, та їх кількості в саперних-піротехнічних підрозділах. Починаючи з 2014 року кількість піротехніків зросла до 600 осіб, а з повномасштабним вторгненням за рік

особовий склад було збільшено на 400 осіб піротехніків. Здобувач відзначає позитивний імідж професії піротехніка, що висвітлюється в аспекті соціально важливої професії, представники якої забезпечують безпеку населення на декупованих територіях та сприяють прискоренню відновлення інфраструктури нашої держави.

У четвертому розділі «ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ФАХІВЦІВ ПІРОТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ», який займає 31 сторінку, містить 12 таблиць і 4 рисунки, запропоновано перелік професійно важливих якостей фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України, що складають основу психограми цієї діяльності; досліджено психологічну основу успішності професійної діяльності фахівців-піротехніків при виконанні професійних завдань. Визначено, що головними в структурі професійно важливих якостей фахівців-піротехніків є наступні групи властивостей: моторні, атенційні, емоційні, вольові, мнемічні. Отримано середньогрупові характеристики піротехніків залежно від їх стажу роботи, до яких відносяться відкритість, готовність до контакту з іншими, емоційна стійкість, спокій, сміливість, активність, готовність до ризику, зануреність у внутрішні потреби, аналітичність мислення, сильна сила волі, цілеспрямованість, самовпевненість. Отримані результати факторного аналізу дозволили визначити фактори, що відповідають професійно важливим якостям фахівця піротехніка, а саме: підтверджено перелік професійно важливих якостей фахівців піротехніків, визначено особливості емоційно-вольового та поведінкового компоненту, що увійшли до факторної структури другого та третього факторів відповідно. Розроблено математичну модель прогнозування ефективності професійної діяльності фахівця-піротехніка при виконанні завдань за призначенням. Визначено, що основними професійними якостями фахівця піротехніка для успішного виконання діяльності є якості, що належать до психофізіологічних процесів, пізнавальних процесів та емоційно-вольового компоненту.

Всі розділи закінчуються висновками, в яких повністю відображено їх зміст.

Висновки за дисертаційною роботою здобувача Владислава Платонова займають 4 сторінки і складаються з 4 пунктів, в яких на високому науковому рівні, логічно, послідовно і повно відображають усі отримані нові результати дослідження, що відповідають рівню дисертації на здобуття наукового ступеня «доктор філософії» за спеціальністю 053 «Психологія».

Список використаних джерел містить 171 найменування джерел інформації, на які наявні посилання у тексті роботи. Цитовані джерела відповідають вимогам сучасності і актуальності виконаних досліджень за темою дисертації. Джерел, старших за 5 років, виявлено помірну кількість, їх використання є обгрунтованим, а джерела, що належать до країн-агресорів й видані після 2014 року, відсутні. У списку джерел наявні посилання на всі основні власні публікації.

Додатки дисертаційної роботи займають 26 сторінок і містять авторську професіографічну анкету фахівця піротехніка ДСНС України, анкету професійно важливих якостей фахівця піротехніка ДСНС України, опис кваліфікаційних вимог фахівців з піротехнічних, саперних та вибухових робіт, результати факторного та регресійного аналізу отриманих здобувачем даних, які підтверджують висновки дисертаційного дослідження.

Таким чином, дисертаційна робота здобувача Владислава Платонова є закінченою науковою працею, яка присвячена вирішенню важливої і актуальної проблеми професіографічного аналізу діяльності фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України. Оформлення дисертації відповідає вимогам ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» та вимогам АК України згідно з Бюлетенем ВАК України № 2 за 2000 р. та № 9-10 за 2011 р.

Зауваження та дискусійні питання до дисертаційної роботи.

За змістом і викладеним у рукописі здобувача Владислава Платонова матеріалом дисертаційного дослідження можна зробити такі зауваження.

1. У розділі 1.3. «Специфічні особливості професійної діяльності фахівців піротехніків ДСНС України» вказується професія сапер та її особливості, висвітлюється їх діяльність та розвиток в історичному аспекті при цьому саме діяльності піротехніка приділено менше уваги. Не зовсім зрозуміло, широкий опис професії сапер, а піротехнікам приділено значно меншої уваги.

2. На сторінці 100 рукопису надано опис роботи піротехніків у бойовій обстановці та роботи під час ворожих обстрілів. Не зрозуміла доцільність розподілу вказаних стрес факторів на два окремих чинники. Чи не доцільно їх об'єднати в один стрес-фактор?

3. Не зрозуміло висвітлення результатів проведеного контент аналізу емоційних станів піротехніків ДСНС України. Чи не доцільно було б застосувати психодіагностичні методики визначення актуального емоційного стану?

Наведені зауваження мають дискусійний характер і жодним чином не впливають на рівень обґрунтованості отриманих наукових положень і висновків дисертації, не знижують рівень наукової новизни і практичного значення отриманих результатів.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Платонова Владислава Максимовича **«ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ПІРОТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ»** є завершеною науковою роботою, основні отримані результати якої не порушують принципів академічної доброчесності. Тема та матеріали дисертації повною мірою відповідають Стандарту вищої освіти для третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 053 «Психологія».

За результатами критичного, неупередженого аналізу дисертаційної роботи Платонова Владислава Максимовича виявлено, що дисертаційне дослідження

виконано з дотриманням усіх вимог до дисертацій на здобуття наукового ступеня «доктор філософії» відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 261 від 23.03.2016 р. «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) у чинній редакції від 23.05.2023 р., Постанови Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р. «Про порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» у чинній редакції від 23.05.2023 р. та у зв'язку з повним виконанням освітньої та наукової складової освітньо-наукової програми вищої освіти «Екстремальна та кризова психологія» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», яка провадиться в Національному університеті цивільного захисту України ДСНС України та акредитована НАЗЯВО (Сертифікат про акредитацію освітньо-наукової програми № 1091 від 29.01.2021 р.) і яку присвячено розв'язанню актуальної науково-практичної проблеми професіографічного аналізу діяльності фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України.

На основі викладеного вище констатуємо, що здобувач Платонов Владислав Максимович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальність 053 «Психологія».

Офіційний рецензент,
провідний науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології
Національного університету
цивільного захисту України,
доктор біологічних наук, професор

Ліна ПЕРЕЛИГІНА

